

# Wprowadzenie

*Całe wychowanie współczesne pragnie, by dziecko było wygodne,  
konsekwentnie krok za krokiem dąży, by uśpić, stłumić, zniszczyć wszystko,  
co jest wolą i wolnością dziecka, hartem jego ducha,  
siłą jego żądań i zamierzeń.*

*Grzeczne, posłuszne, dobre, wygodne,  
ale bez myśli o tym, że będzie bezwolne wewnętrznie i niedołężne życiowo.*

Janusz Korczak, *Jak kochać dziecko*

Początek XXI wieku to okres realizacji licznych wieloaspektowych i wielowątkowych analiz teoretycznych, weryfikacji empirycznych nad małym dzieckiem, także w kontekście osiągnięć dwudziestowiecznej pedologii. Dostęp do wyników badań z obszaru: medycyny (np. T.B. Brazelton, B. Crammer), psychologii (np. M. Tomasello, A. Gopnik, S. Pinker, H.R. Schaffer, J. Bowlby i inni), neurobiologii (np. L. Eliot), socjologii (np. W.A. Corsaro, M.J. Kehily, B. Rogoff, A. Giza-Poleszczuk, U. Beck, E. Beck-Gernsheim i inni), historii (np. P. Aries), psycholingwistyki (np. J. Berko Gleason, N. Bernstein Ratner, P.K. Kuhl i inni) pozwala na szybką aktualizację wiedzy i jej aplikowanie do codziennej praktyki<sup>1</sup>. Natomiast dzięki szerokiemu dostępowi do wiedzy możliwe jest podejmowanie działań służących niwelowaniu dotychczasowych stereotypów na temat wczesnego dzieciństwa, rozwijanie świadomości dotyczącej prawidłowości rozwojo-

---

<sup>1</sup> Naukowa refleksja nad dzieciństwem pojawiła się wraz z rozwojem psychologii dziecka i nauki zwanej pedologią, co przypada na połowę XIX wieku. Natomiast zawiązanie w 1907 roku w Warszawie Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi pozwoliło upowszechnić wiedzę na temat dziecka i tego wszystkiego, co odnosi się do dzieciństwa i dzieciństwo to determinuje. Więcej na ten temat w: I. Adamek, *Wkład teoretyków i praktyków obcych i polskich w rozwój badań psychologicznych nad dzieckiem na przełomie XIX i XX wieku*, Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis, Kraków 2005.

wych i zagrożeń dla indywidualnego rozwoju najmłodszych<sup>2</sup>. Szczególnego znaczenia – w aktualnym dyskursie dotyczącym małego dziecka – nabierają interdyscyplinarne badania realizowane w różnych częściach naszego globu, wynikające z założeń o pluralizmie dziecięcych doświadczeń w różnych miejscach i przestrzeniach społeczno-kulturowych (w rodzinie, instytucjach, w tym edukacyjnych i poza nimi, w świecie mass mediów i grupach rówieśniczych), a także różnorodności sposobów ich życia<sup>3</sup>. Ważne miejsce w tych poszukiwaniach teoretyczno-badawczych zajmuje pedagogika dzieciństwa, która postrzegana jest nie tylko jako „dziedzina, która tworzy wiedzę społeczną na temat dzieci i ich dzieciństw uwikłanych w różne konteksty społeczno-kulturowe, ale także działa na rzecz dzieci i w imieniu dzieci, czyli zmierza do przekształcania kontekstów życia dzieci w taki sposób, by możliwe było usłyszenie i uznanie dziecięcych głosów”<sup>4</sup>. W takim szerokim nurcie pedagogiki dzieciństwa mieści się niniejsza publikacja.

Inspiracją do podjęcia pracy nad tą monografią stały się też dokumenty Unii Europejskiej: Komunikat Komisji Europejskiej pt. *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu się społecznemu* oraz Komunikat Komisji Europejskiej pt. *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem: zagwarantujemy wszystkim dzieciom w UE dobry start w przyszłość* (*Early Childhood Education and Care ECEC*). Podkreślono w nich konieczność tworzenia takich rozwiązań na poziomie poszczególnych państw członkowskich, które ułatwią rodzicom i opiekunom „godzenie życia zawodowego i rodzinnego” oraz „będą wspierać nowe sposoby utrzymania równowagi między życiem zawodowym a prywatnym”<sup>5</sup>. W dokumentach Komisji Europejskiej czytamy też, że „najwcześniejsze doświadczenia dzieci tworzą podstawy dla wszystkich kolejnych etapów uczenia się. Jeżeli w pierwszych latach życia położy się solidne fundamenty, to dalsze uczenie się jest skuteczniejsze”<sup>6</sup>. Komisja Europejska dostrzega, że korzyści wynika-

---

<sup>2</sup> Takim stereotypem związanym z dzieciństwem jest na przykład odwoływanie się do J.-J. Rousseau, który uważał, że w momencie narodzin człowiek to *tabula rasa* – czysta, niezapisana karta, a przecież noworodek nie jest bezradny, gdyż został wyposażony w dojrzałe funkcjonalnie narządy zmysłu, które pozwalają mu już w pierwszych godzinach życia percypować otoczenie (rozpoznawanie głosu matki, jej zapachu, reagowanie na ostre światło). J.-J. Rousseau, *Rozprawa o pochodzeniu i podstawach nierówności między ludźmi*, Warszawa 1956.

<sup>3</sup> J. Garbula-Orzechowska, J. Kowalik-Olubińska, *Od wizerunku uniwersalnego dzieciństwa do uznania jego różnorodności*, w: *Pedagogika wczesnej edukacji. Dyskursy, problemy, otwarcia*, red. D. Klus-Stańska, D. Bronk, A. Malenda, Warszawa 2011, s. 205-206.

<sup>4</sup> Tamże, s. 207.

<sup>5</sup> Komunikat Komisji Europejskiej, *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu się społecznemu*, Bruksela 2010, s. 22.

<sup>6</sup> Komunikat Komisji Europejskiej, *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem: zagwarantujemy wszystkim dzieciom w UE dobry start w przyszłość*, Bruksela 2011.

jące z wysokiej jakości edukacji i opieki nad małym dzieckiem są wielorakie i mogą mieć decydujące znaczenie dla podnoszenia kompetencji przyszłych członków społeczeństwa. We wspomnianym dokumencie wyraźnie podkreślono, że „dobrej jakości wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem umożliwia rodzicom sprawniejsze godzenie obowiązków rodzinnych i związanych z pracą, zwiększając ich zdolność do zatrudnienia”<sup>7</sup>. Planowane zmiany w obszarze opieki i wczesnej edukacji muszą jednak wynikać ze zmiany sposobu myślenia o usługach dla grupy dzieci w wieku 0–3 lat, w szczególności, „gdy uda się to połączyć z unijnymi programami edukacji, a nie tylko koncentrowaniem się na promocji zatrudnienia dla matek małych dzieci”<sup>8</sup>. Ważne w tym kontekście jest więc opracowywanie programów, pozwalających zaspokajać potrzeby poznawcze, emocjonalne, społeczne i fizyczne małych dzieci, które „w zasadniczy sposób różnią się od starszych – w wieku przedszkolnym)”<sup>9</sup>.

W niniejszej monografii podejmujemy zatem rozważania nad najmłodszym dzieciństwem, skoncentrowane wokół potrzeb i możliwości dzieci do 3. roku życia<sup>10</sup>, źródeł wsparcia i zagrożeń dla rozwoju najmłodszych, jakie można dostrzec w niewłaściwie funkcjonującym systemie opieki i edukacji. Rozwijamy myśl, że „współczesny świat stwarza dzieciom nowe, nieznane do tej pory możliwości i szanse rozwoju i edukacji, ale także zagrożenia dotyczące ich sytuacji życiowej”<sup>11</sup>. Staramy się więc wskazać na szanse, jakie wynikają z potencjału rozwojowego dziecka, znajdują się w jego najbliższym otoczeniu (rodzicach, opiekunach), ale także w szerszym środowisku społecznym (relacje z dorosłymi spoza rodziny i rówieśnikami) oraz instytucjonalnym, szczególnie w odniesieniu do instytucji opieki nad małym dzieckiem. Ukazujemy obszary ryzyka wynikające z braku wiedzy na temat biologicznych i środowiskowych determinant indywidualnego rozwoju. Wskazujemy na znaczenie wczesnej i rzetelnie przeprowadzonej diagnozy oraz roli wsparcia dla dziecka, jego rodziny i opiekunów w instytucji.

---

<sup>7</sup> Tamże.

<sup>8</sup> M. Żytka, *Dzieci do 3. roku życia – opieka czy edukacja? Analiza z perspektywy rozwiązań europejskich*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 2012, nr 4(19), s. 21-22.

<sup>9</sup> Komunikat Komisji Europejskiej, *Wczesna edukacja...*

<sup>10</sup> Okres życia człowieka, którym zajmujemy się w monografii, ujmowany jest w periodyzacjach rozwoju jako wczesne dzieciństwo (np. M. Kielar-Turska, M. Białecka-Pikul, *Wczesne dzieciństwo*, Warszawa 2001; H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004; M. Białecka-Pikul, *Wczesne dzieciństwo*, Warszawa 2011), wiek niemowlęcy (0–1. rok życia) i wiek poniemowlęcy (2.–3. rok życia) (np. A.I. Brzezińska, *Jak myślimy o rozwoju człowieka?*, Gdańsk 2005; H.R. Schaffer, K. Kipp, *Psychologia rozwoju człowieka od dziecka do dorosłości*, Gdańsk 2012).

<sup>11</sup> J. Izdebska, *Współczesne dzieci – sukcesy i porażki*, w: *Dziecko. Sukcesy i porażki*, red. R. Piwowarski, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2007, s. 19.

Kolejne wątki dotyczą praktycznych rozwiązań i odnoszą się do różnych obszarów aktywności dziecka: typowo zabawowej, ruchowej, językowej, artystycznej. W opracowaniu zawarto propozycje działań stymulujących i wspierających małe dziecko, które mogą stanowić alternatywę dla tradycyjnego postrzegania dzieciństwa jako okresu, w którym podejmowane są wyłącznie działania opiekuńcze, a jednostka jest ich biernym odbiorcą. Wyrażamy stanowisko, że od najwcześniejszych etapów rozwoju człowiek jest aktywnie działającym podmiotem, w sposób indywidualny konstruującym swoje doświadczenia, zaś otoczenie społeczne musi w mądry, wyważony, elastyczny, dostosowany do potrzeb dziecka sposób pośredniczyć między nim a światem zewnętrznym. W ostatnim rozdziale zwracamy uwagę na rolę i zadania wczesnej interwencji.

Praca, która jest wynikiem naszych pasji, poszukiwań i doświadczeń, składa się z dwóch części. Każdy z rozdziałów zawiera: słowa klucze, ich rozwinięcie poprzez odwołanie do aktualnych koncepcji teoretycznych, przykłady i odniesienia do praktyki, zachętę do refleksji, wskazówki do indywidualnego wykorzystania w pracy z dzieckiem i wykaz literatury źródłowej. Całość kończy słownik najważniejszych pojęć w syntetyczny sposób porządkujący wiedzę zawartą w niniejszym opracowaniu.

Oddając monografię w ręce Szanownych Czytelników, pragniemy złożyć podziękowania Pani prof. zw. dr hab. Irenie Adamek za pomoc w nadaniu niniejszej publikacji ostatecznego kształtu, za życzliwe sugestie i merytoryczne uwagi, które pozwoliły nam przemyśleć i po raz kolejny przedyskutować ważne kwestie. Szczególne podziękowania kierujemy w stronę Dziekana Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – Pana prof. zw. dr. hab. Zbyszko Melosika za wspieranie naszych działań związanych z przygotowaniem i wydaniem niniejszej publikacji. Za cenne inspiracje dziękujemy nauczycielkom, opiekunkom pracującym w żłobkach oraz rodzicom dzieci, wspólnie z którymi podejmujemy wiele działań mających na celu tworzenie środowiska przyjaznego najmłodszym.

*Hanna Krauze-Sikorska, Kinga Kuszak,  
Grażyna Rura, Katarzyna Sadowska*